

Zapłodnienie pozaustrojowe w dyskursie teologiczno-bioetycznym Kościołów chrześcijańskich w Słowacji

In vitro fertilization in the theological and bioethical discourse of the Christian Churches in Slovakia

Słowa kluczowe: Zapłodnienie *in vitro*, status ludzkiego zarodka, Kościół katolicki w Słowacji wobec zapłodnień *in vitro*, Kościoły ewangelickie w Słowacji wobec zapłodnień *in vitro*, Kościół prawosławny w Słowacji wobec zapłodnień *in vitro*, bioetyka chrześcijańska, bioetyka katolicka, bioetyka protestancka, bioetyka prawosławna, bioetyka w kontekście ekumenicznym.

Keywords: In vitro fertilization (IVF-ET), human embryo status, Catholic Church in Slovakia vs. IVF-ET, Evangelical churches in Slovakia vs. IVF-ET, Orthodox Church in Slovakia vs. IVF-ET, Christian bioethics, Catholic bioethics, Protestant bioethics, Orthodox bioethics, bioethics in an ecumenical context.

Streszczenie:

25 lipca 1978 r. urodziła się Louise Brown – pierwsze dziecko poczęte za pomocą metody zapłodnienia pozaustrojowego z transferem embrionu (IVF-ET). W tym roku mija zatem 40 lat od narodzin pierwszego „dziecka z probówki”, czyli poczętego poza organizmem matki. W czasie czterech ostatnich czterech dekad zapłodnienie *in vitro* [z łac. w szkle] oraz pokrewne techniki sztucznej reprodukcji stały się niemalże standardowymi procedurami medycznymi. Obecnie szacuje się, że ich liczba, od początku stosowania tej metody, przekroczyła już 7 mln ludzi. Według raportów ESHRE z roku na rok, z wykorzystaniem tej metody rodzi się coraz więcej dzieci. W odpowiedzi na większe zapotrzebowanie ze strony bezdzietnych par rośnie także liczba klinik specjalizujących się w zapłodnieniu *in vitro*. Wiele danych, także w Polsce, wskazuje, że ów trend się utrzyma. Tematyką badań prowadzonych przez autora niniejszego artykułu w Słowacji nie

¹ Ks. dr Artur Aleksiejuk jest adiunktem w Katedrze Dydaktyki i Pedagogiki Szkolnej Chrześcijańskiej Akademii Teologicznej w Warszawie.

była jednak ocena skuteczności i dobroczynności zapłodnienia *in vitro* jako metody leczenia niepłodności. Zasadniczym celem pobytu była więc analizę dyskursu teologiczno-bioetycznego prowadzonego przez Kościoły chrześcijańskie w Słowacji na temat zapłodnienia pozaustrojowego, który jest w Polsce jest praktycznie nieznan. Realizowany przez autora projekt badawczy stanowi ponadto część szeroko zakrojonych badań autora na temat chrześcijańskiego dyskursu teologiczno-bioetycznego w kontekście ekumenicznym.

Abstract:

Louise Joy Brown was born on July 25th, 1978. She was the first child conceived by means of *in vitro* fertilization and embryo transfer (IVF-ET). This year marks forty years since the birth of the first “test-tube baby”, i.e. a child conceived outside her mother’s organism. Over the last four decades, *in vitro* fertilization and other related artificial reproductive techniques have practically become standard medical procedures. Presently, it is estimated that the number of children conceived by *in vitro* fertilization has significantly exceeded 7 million people since this method was first applied. ESHRE’s reports indicate that more and more children are born by means of this method every year. The number of doctors and clinics specializing *in vitro* fertilization is increasing along with the number of people seeking their assistance. Many reliable sources indicate that this trend is being maintained. However, the subject of the conducted research throughout a two month stay in Slovakia was not the evaluation of the effectiveness and beneficence of *in vitro* fertilization as a method of treating infertility. The main objective of the research project assumed the analysis of the bioethical discourse conducted by Christian Churches in Slovakia on issues related to *in vitro* fertilization that is practically unknown in Poland. The research project is an essential part of extensive research conducted by the author on the reception of this issue in Christian bioethical discourse in an ecumenical context.

Wprowadzenie

25 lipca 1978 r. urodziła się Louise Brown – pierwsze dziecko poczęte za pomocą metody zapłodnienia pozaustrojowego z transferem embrionu (Step toe, Edwards 1978). W roku 2018 mija zatem 40 lat od narodzin pierwszego „dziecka z probówki”, czyli poczętego poza organizmem

matki. W czasie czterech ostatnich czterech dekad zapłodnienie *in vitro* [z łac. w szkle] oraz pokrewne techniki sztucznej reprodukcji stały się niemalże standardowymi procedurami medycznymi. Obecnie szacuje się, że ich liczba, od początku stosowania tej metody, przekroczyła już 7 mln ludzi. Według raportu Europejskiego Towarzystwa Rozrodu Człowieka i Embriologii [ang. *European Society of Human Reproduction and Embriology*] w latach 1997–2013 w wyniku zapłodnienia pozaustrojowego na świat przyszło ponad 1,3 mln. dzieci (Calhaz-Jorge et al. 2017, 1961). W raporcie podano, że w samym roku 2013, w stosunku do roku 2012, liczba dzieci z *in vitro* wzrosła o 7,2 procent. Raporty z lat 2003–2013 wskazują, że z roku na rok, z wykorzystaniem tej metody rodzi się coraz więcej dzieci. W odpowiedzi na większe zapotrzebowanie ze strony bezdzietnych par rośnie także liczba klinik specjalizujących się w zapłodnieniu *in vitro*. Wiele danych, także w Polsce, wskazuje, że ów trend się utrzyma („Wyniki skuteczności realizatorów Programu Rządowego” 2016).

Tematyką badań prowadzonych przez autora niniejszego artykułu w Słowacji (w ramach projektu SAIA ID 21524) nie była jednak ocena skuteczności i dobroczynności zapłodnienia *in vitro* jako metody leczenia niepłodności. Zasadniczym celem pobytu była analiza dyskursu teologiczno-bioetycznego prowadzonego przez Kościoły chrześcijańskie w Słowacji na temat zapłodnienia pozaustrojowego i wykorzystania ludzkich zarodków do celów badawczych. Projekt badawczy stanowi część szeroko zakrojonych badań autora na temat chrześcijańskiego dyskursu teologiczno-bioetycznego w kontekście ekumenicznym.

Cele badawcze

Badania prowadzone w Słowacji były interesujące z kilku powodów. Po pierwsze miały dostarczyć danych na temat problematyki i dynamiki dyskursu bioetycznego prowadzonego w kręgach kościelnych u naszych południowych sąsiadów, w szczególności w kwestii będącej przedmiotem zainteresowania w projekcie. Ów dyskurs jest w Polsce praktycznie

nieznany i okazał się nie mniej intensywny niż w naszym kraju. Na płaszczyźnie kontaktów ekumenicznych jest on nawet bardziej zaawansowany niż w Polsce. Po wtóre postawiono sobie następujące pytania: Jaka jest recepcja stanowisk poszczególnych Kościołów i/lub opinii kościelnych ekspertów w kwestii zapłodnienia pozaustrojowego i badań z udziałem ludzkich zarodków wśród duchowieństwa i wiernych poszczególnych denominacji chrześcijańskich w Słowacji? Na ile duchowni są zorientowani co do problematyki związanej z zapłodnieniem *in vitro*? Czy nauczanie Kościołów i opinie duchowych w tej kwestii mają istotny wpływ na stanowiska i ewentualne wybory wiernych, w szczególności dotyczących ich osobistego uczestnictwa w procedurach zapłodnienia pozaustrojowego? Czy stanowiska Kościołów i prowadzona w ich duchu narracja przekłada się na działania państwa w kwestii dopuszczalności prawnej zapłodnienia *in vitro* i badań z udziałem ludzkich zarodków?

W celu odpowiedzi na powyżej sformułowane pytania podjęto się realizacji następujących zadań badawczych:

- Zapoznania się z historią i obecnym stanem dyskursu bioetycznego prowadzonego przez Kościoły chrześcijańskie w Słowacji;
- Analizy porównawczej oficjalnych dokumentów i stanowisk kościelnych reprezentujących główne denominacje chrześcijańskie na Słowacji na temat zapłodnienia pozaustrojowego i badań z wykorzystaniem ludzkich zarodków;
- Analizy stanu prawnego dotyczącego dopuszczalności prawnej zapłodnienia pozaustrojowego w Słowacji;
- Przeprowadzenia kwerendy w bibliotekach uniwersyteckich w Bratysławie (Uniwersytet Komeńskiego w Bratysławie), Preszowie (Uniwersytet Preszowski), Ružomberku (Uniwersytet Katolicki), Trnawie (Uniwersytet Trnawski) i Komarnie (Uniwersytet Jánoša Selyego), w szczególności zaś w bibliotekach wydziałów teologicznych, obejmującej wydawnictwa zwarte i ciągłe;
- Analizy dostępnych prac naukowych dostępnych w rejestrze CRZP [słow. *Centrálny register záverečných a kvalifikačných prác*];

- Przeprowadzenia i analizy ankiety internetowej wśród duchownych i wiernych należących do największych Kościołów chrześcijańskich w Słowacji.

W wyniku realizacji powyższych zadań badawczych udało się zebrać znaczny materiał do analiz, którego całościowa prezentacja przekracza jednak zakres niniejszego opracowania. W tym celu postanowiono dokonać jego podziału i najpierw przedstawić stanowiska słowackich Kościołów chrześcijańskich na temat zapłodnienia pozaustrojowego. W kolejnej planowanej publikacji w „Roczniku Teologicznym” oprócz charakterystyki stanu prawnego dotyczącego dopuszczalności zapłodnienia *in vitro* w Słowacji, zostaną przedstawione wyniki i analizy badań ankietowych wśród duchownych i wiernych poszczególnych Kościołów chrześcijańskich w Słowacji, zaopatrzone w wypływające z nich wnioski.

Stanowisko Kościoła rzymskokatolickiego w Słowacji

Kościół rzymskokatolicki jest największym Kościołem chrześcijańskim w Republice Słowackiej („Rímskokatolícka cirkev v Slovenskej republike” 2017). Według danych statystycznych zawartych w raporcie „Kościoły i wspólnoty religijne w roku 2017”, przygotowanym przez Ministerstwo Kultury Republiki Słowackiej, przynależność do tego Kościoła deklaruje 62 proc. wszystkich Słowaków („Cirkvi a náboženské spoločnosti v roku 2017” 2017). Razem z Kościołem Greckokatolickim w Słowacji („Gréckokatolícka cirkev na Slovensku” 2017), który skupia 3,8 proc. ludności kraju i pod względem liczebności zajmuje miejsce trzecie („Cirkvi a náboženské spoločnosti v roku 2017” 2017), do Kościoła katolickiego należy prawie 66 proc. ludności, a więc ponad 3,5 mln. wiernych.

Kościół Katolicki jest niewątpliwie najbardziej aktywnym uczestnikiem dyskursu bioetycznego w Słowacji. Wobec sztucznych metod zapłodnienia, w tym zapłodnienia pozaustrojowego, reprezentuje on niezmiennie negatywne stanowisko. Sprzeciwia się także naukowo-badawczej eksploracji ludzkich zarodków, w tym także pobieraniu z nich komórek macierzystych w celach terapeutycznych.

Podstawą stanowiska Konferencji Episkopatu Słowacji wobec zapłodnienia pozaustrojowego jest nauczanie zawarte w:

- Encyklikach papieskich: *Humanae vitae* (Paweł VI 1968) i *Evangelium vitae* (Jan Paweł II 1995);
- Instrukcjach Kongregacji Nauki Wiary: *De abortu procurato* („Deklaracja o przerywaniu ciąży” 1974), *Persona humana* („Deklaracja o niektórych zagadnieniach etyki seksualnej” 1975), *Donum vitae* („Instrukcja o szacunku dla rodzącego się życia i o godności jego przekazywania” 1986), *Dignitas personae* („Instrukcja dotycząca niektórych problemów bioetycznych” 2008);
- „Katechizmie Kościoła Katolickiego” z 1992 r. (*Katechizm Kościoła Katolickiego* 1994, § 2373-2379);
- Dokumentach Papieskiej Rady ds. Pracowników Służby Zdrowia (obecnie, od 2017 r., Dykasteria ds. Integralnego Rozwoju Człowieka (*Nowa karta pracowników służby zdrowia* 2017) i licznych stanowiskach Papieskiej Rady ds. Rodziny (Brzeziński 2010, Brzeziński 2016).

W oparciu o nauczanie papieskie, dokumenty kongregacji i dykasterii watykańskich oraz „Katechizm Kościoła Katolickiego”, Kościół rzymskokatolicki w Słowacji opracował kilkanaście bardzo ważnych oficjalnych stanowisk i oświadczeń odnoszących się do problemu medycznie wspomaganey prokreacji i ochrony ludzkiego życia od momentu poczęcia. Wśród nich na szczególną uwagę zasługują stanowiska Konferencji Episkopatu Słowacji [słow. *Konferencia biskupov Slovenska*; dalej: KES], Komisji Teologicznej KES i powołanej przy niej Podkomisji ds. Bioetyki [słow. *Subkomisia pre bioetiku Teologickej komisie Konferencie biskupov Slovenska*] i Komisji *Iustitia et Pax* przy KES. Poniżej zostały one wyszczególnione w porządku chronologicznym:

Stanowiska Konferencji Episkopatu Słowacji:

- „Oświadczenie KES w sprawie aktualnej dyskusji o przerywaniu ciąży” z dnia 18 czerwca 2003 r. („*Vyhlasenie Konferencie biskupov Slovenska k aktualnej diskusii v otazke interrupcji*” 2003);

- „Oświadczenie KES w sprawie sytuacji demograficznej na Słowacji” z dnia 4 czerwca 2007 r. („Vyhlásenie Konferencie biskupov Slovenska k demografickej situácii na Slovensku” 2007);
- „Komentarz SBC do krajowego programu ochrony zdrowia seksualnego i reprodukcyjnego” z dnia 31 marca 2008 („Zásadné pripomienky KBS k Národnému programu ochrany sexuálneho a reprodukčného zdravia” 2008);
- „Oświadczenie w sprawie drugiego narodowego marszu na rzecz życia” z dnia 17 września 2014 r. („Vyhlásenie KBS o konaní II. národného pochodu za život” 2014).

Stanowiska Komisji *Iustitia et Pax* KES i Komisji Teologicznej KES:

- „Oświadczenie w kwestii tzw. praw seksualnych i rozrodczych” z dnia 22 września 1999 r. („Vyhlásenie k otázke tzv. sexuálnych a reprodukčných práv” 1999);
- „Oświadczenie dotycząca problemu sztucznego zapłodnienia” z 11 maja 2001 r. („Vyhlásenie k problému umelého oplodnenia” 2001).

Dokumenty Podkomisji ds. Bioetyki przy Komisji Teologicznej KES:

- „Stanowisko na temat klonowania człowieka” z dnia 25 kwietnia 1998 r. („Stanovisko k problematike klonovania človeka” 1998);
- „Oświadczenie w kwestii zapłodnienia w probówce” z dnia 6 listopada 1999 r. („Vyhlásenie k problému oplodnenia v skúmavke” 1999);
- „Oświadczenie dotyczące Deklaracji Praw Dziecka Poczętego” z dnia 6 listopada 1999 r. („Vyhlásenie k deklarácii práv počatého dieťaťa” 1999);
- „Oświadczenie w kwestii sztucznego zapłodnienia” z dnia 27 stycznia 2001 r. („Vyhlásenie k problému umelého oplodnenia” 2001);
- „Stanowisko podkomisji na temat «donacji» komórek rozrodczych” z dnia 22 kwietnia 2012 („Stanovisko Subkomisie o «darčovstve» pohlavných buniek” 2012);

- „Stanowisko Podkomisji ds. Bioetyki przy Komisji Teologicznej Konferencji Episkopatu Słowacji odnośnie sprzedaży i dystrybucji hormonalnych środków antykoncepcyjnych i innych środków przeciwdziałających poczęciu ludzkiego życia w aptekach” z dnia 26 października 2013 r. („Stanovisko Subkomisie pre bioetiku Teologickej komisie Konferencie biskupov Slovenska k predaju a výdaju prípravkov hormonálnej antikoncepcie a iných prípravkov zameraných proti ľudskému životu v lekárňach” 2013);
- „Stanowisko Podkomisji ds. Bioetyki przy Komisji Teologicznej Konferencji Episkopatu Słowacji do niektórych etycznych aspektów tzw. macierzyństwa zastępczego” z dnia 8 grudnia 2014 r. („Stanovisko Subkomisie pre bioetiku Teologickej komisie Konferencie biskupov Slovenska k niektorým etickým aspektom tzv. náhradného materstva” 2014).

Wszystkie powyżej wymienione dokumenty (stanowiska i oświadczenia) poruszają kwestię moralnej niedopuszczalności zapłodnienia pozaustrojowego z perspektywy Kościoła rzymskokatolickiego. Istotę stosunku największego Kościoła w Słowacji w tej kwestii można streścić w kilku następujących punktach:

1. Życie ludzkie zaczyna się od poczęcia („Vyhlásenie KBS o konaní II. národného pochodu za život” 2014, „Vyhlásenie k problému umelého oplodnenia” 2001, „Vyhlásenie Konferencie biskupov Slovenska k aktuálnej diskusii v otázke interrupcji” 2003). Jego życie nie jest życiem ojca lub matki. Człowiek w postaci embrionalnej jest już indywiduum („Stanovisko k problematike klonovania človeka” 1998), istnieniem jednostkowym, wyposażonym we wszystkie właściwe sobie cechy i zdolności, których rozwinięcie wymaga jedynie czasu na właściwe ich uporządkowanie i przygotowanie do działania.
2. Bycie osobą od momentu poczęcia zakłada, że status osoby posiadają także zarodki uzyskane drogą zapłodnienia

pozaustrojowego. Ludzki zarodek jest osobą od momentu połączenia żeńskiej i męskiej komórek rozrodczych („Vyhlásenie k problému umelého oplodnenia” 2001, „Vyhlásenie Konferencie biskupov Slovenska k aktuálnej diskusii v otázke interrupcji” 2003). Zarodek uzyskany *in vitro* jest w takim samym stopniu istotą ludzką oraz podmiotem prawa jak zarodek poczęty w drogach rodnych kobiety. Wszystkie interwencje medyczne wspomagające prokreację muszą brać ten fakt pod uwagę i otoczyć nowopowstałą osobę ludzką należną jej ochroną i szacunkiem („Vyhlásenie KBS o konaní II. národného pochodu za život” 2014).

3. Nie do przyjęcia jest tworzenie tzw. „embrionów nadliczbowych” (ang. *surplus embryos*) lub celowe wytwarzanie zarodków w celach badawczych bądź terapeutycznych, przykładowo jako źródło komórek macierzystych. Dlatego jakościowa selekcja zarodków powstałych *in vitro*, zamrażanie i eksploracja mająca na celu względy naukowo-badawcze lub/i terapeutyczne, w wyniku których dochodzi do naruszenia ich integralności cielesnej to działania naruszające godność ludzkiej osoby („Vyhlásenie k problému oplodnenia v skúmavke” 1999, „Vyhlásenie k problému umelého oplodnenia” 2001). Jeśli zaś konsekwencją tych działań jest nieodwracalna szkoda, której przewidywalnym skutkiem jest śmierć zarodków, wówczas, z perspektywy nauki Kościoła, jest to równoznaczne z zabójstwem człowieka („Stanovisko Subkomisie pre bioetiku Teologickej komisie Konferencie biskupov Slovenska k predaju a výdaju prípravkov hormonálnej antikoncepcie a iných prípravkov zameraných proti ľudskému životu v lekárňach” 2013). Podobnie nie do przyjęcia jest wykorzystywanie tych embrionów do „terapii” par bezpłodnych czy w formie tzw. adopcji prenatalnej.
4. Nie do pogodzenia z szacunkiem należnym dla poczętego ludzkiego życia jest zamrażanie zarodków oraz ich wytwarzanie

w celach naukowo-badawczych lub terapeutycznych. Takie działania sprzyjają ich traktowaniu jako materiału biologicznego. Ponieważ tylko niewielka liczba zamrożonych embrionów ma realne szanse na przeniesienie do jamy macicy, a jeszcze mniejsza na rozwój zakończony narodzeniem dziecka, kriokonserwacja nie tylko pozbawia embriony możliwości dalszego naturalnego rozwoju, lecz naraża na dalsze szkody i manipulacje. Często jest także tylko odroczeniem ich śmierci. Powołane do życia istoty ludzkie są ponadto bezpośrednio wystawione na niebezpieczeństwo obumarcia, ponieważ wiele z nich ginie w trakcie procesu zamrażania i rozmrażania. Z perspektywy teologiczno-moralnej mrożenie zarodków jest oceniana jako działanie moralnie naganne („Vyhláseniek problému oplodnenia v skúmavke” 1999, „Stanovisko Subkomisie pre bioetiku Teologickej komisie Konferencie biskupov Slovenska k predaju a výdaju prípravkov hormonálnej antikoncepcie a iných prípravkov zameraných proti ľudskému životu v lekárnach” 2013, „Stanovisko Subkomisie pre bioetiku Teologickej komisie Konferencie biskupov Slovenska k niektorým etickým aspektom tzv. náhradného materstva” 2014).

5. Kościół rzymskokatolicki nie naucza, że dzieci, które poczęły się w wyniku sztucznego zapłodnienia nie są elementem Bożego planu. Przeciwnie, każda istota ludzka powinna być przyjęta jako dar i błogosławieństwo Boga („Stanovisko k problematike klonovania človeka” 1998, „Vyhlásenie Konferencie biskupov Slovenska k aktuálnej diskusii v otázke interrupcji” 2003). Nauczanie Kościoła na temat sztucznego zapłodnienia podkreśla jednak znaczenie odpowiedzialnego rodzicielstwa („Vyhlásenie KBS o konaní II. národného pochodu za život” 2014). Każdy zarodek jest dzieckiem, ale dziecko nie jest przedmiotem posiadania („Stanovisko Subkomisie pre bioetiku Teologickej komisie Konferencie biskupov Slovenska k niektorým etickým aspektom

tzv. náhradného materstva” 2014). Jest ono raczej darem, żywym świadectwem miłości i wzajemnego oddania się małżonków. Jednym z przejawów jednoczącej miłości w małżeństwie jest otwartość na poczęcie nowego życia poprzez cielesno-duchowe zjednoczenie w akcie płciowym. Dlatego wydarzenie poczęcia dziecka powinno mieć miejsce podczas aktu współżycia płciowego małżonków. Wynika stąd, że gdyby nawet skutek postępu w biomedycynie byłaby możliwa stuprocentowa skuteczność zapłodnień *in vitro*, bez konieczności przeprowadzania selekcji zarodków i przechowywania tzw. zarodków nadliczbowych, procedura zapłodnienia pozaustrojowego byłaby wciąż moralnie niegodziwa („Vyhláseniek problému oplodnenia v skúmvavke” 1999; „Vyhlásenie k otázke tzv. sexuálnych a reprodukčných práv” 1999). Godziwym rozwiązaniem dla małżeństw bezdzietnych, którym nie jest dane zrealizować wydać owocu jednoczącej sakramentalnej miłości, może być adopcja dziecka lub stworzenie rodziny zastępczej („Stanovisko Subkomisie pre bioetiku Teologickej komisie Konferencie biskupov Slovenska k niektorým etickým aspektom tzv. náhradného materstva” 2014). Płodność wyraża się bowiem nie tylko w fizycznym przekazywaniu życia, ale może mieć również wymiar duchowy, szczególnie gdy niepłodność cielesna jest przeżywana w sposób chrześcijański, tj. w łączności z krzyżem Chrystusa. Ponadto, nazywanie zapłodnienia pozaustrojowego terapią niepłodności nie odpowiada prawdzie. Zapłodnienie *in vitro* nie leczy przyczyn niepłodności, lecz tylko przeciwdziała jej skutkom („Vyhlásenie k problému umelého oplodnenia” 2001, „Vyhlásenie k otázke tzv. sexuálnych a reprodukčných práv” 1999).

6. Kościół podważa godziwość procedur przygotowawczych do pobierania żeńskich i męskich komórek rozrodczych. Chodzi tutaj o stymulację owulacji u kobiety w celu uzyskania większej niż w cyklu naturalnym liczby dojrzałych komórek jajowych, a także

pozyskanie męskiego nasienia drogą masturbacji. W przypadku hormonalnej stymulacji jajczkowania zwraca się uwagę na możliwości powikłań zdrowotnych („Stanovisko Subkomisie pre bioetiku Teologickej komisie Konferencie biskupov Slovenska k predaju a výdaju prípravkov hormonálnej antikoncepcie a iných prípravkov zameraných proti ľudskému životu v lekárňach” 2013). Z kolei masturbacja jest wymieniana „wśród grzechów pozostających w głębokiej sprzeczności z czystością” (*Katechizm Kościoła Katolickiego* 1994, §2396), nazywana „ciężkim naruszeniem moralności” i „aktem wewnątrznie i poważnie nieuporządkowanym” („Deklaracja o niektórych zagadnieniach etyki seksualnej” 1979, §9). Jest to czyn, który „całkowicie przeciwstawia się wspólnocie miłości pomiędzy osobami różnej płci” i „brakuje [w nim – dop. aut.] relacji seksualnej, jakiej domaga się porządek moralny” („Deklaracja o niektórych zagadnieniach etyki seksualnej” 1979, §9). Masturbacja, podjęta nawet w intencji przekazywania życia, pozbawia małżonków prawdziwego zjednoczenia i jest krzywdą dla relacji małżeńskiej. Charakter masturbacji określa się jako nienaturalny i gwałcący celowość ludzkiej płciowości. Złych środków nie można stosować nawet do realizacji celów godziwych. W przypadku masturbacji, jak i zapłodnienia *in vitro*, zarówno cel, jak i środek nie znajdują moralnego uzasadnienia („Stanovisko Subkomisie o «darcovstve» pohlavných buniek” 2012, „Stanovisko Subkomisie pre bioetiku Teologickej komisie Konferencie biskupov Slovenska k niektorým etickým aspektom tzv. náhradného materstva” 2014).

7. W świetle nauki Kościoła katolickiego niegodziwe jest nie tylko tzw. zapłodnienie homologiczne, czyli zakładające udział pary małżeńskiej w procedurze. Kościół podkreśla także niedopuszczalność tzw. zapłodnienia heterologicznego, w którym jeden z komponentów prokreacyjnych pochodzi od osoby trzeciej

(„Vyhlásenie k problému umelého oplodnenia” 2001, „Stanovisko Subkomisie o «darcovstve» pohlavných buniek” 2012). Zapłodnienie heterologiczne przekreśla zasadę jedności małżeństwa, narusza godność małżonków i ich powołanie do rodzicielstwa. Udział osoby trzeciej pozbawia dziecko (oraz przynajmniej jednego z małżonków) synowsko-rodzicielskich więzi, powoduje rozdźwięk między pokrewieństwem genetycznym, pokrewieństwem wynikającym z ciąży i odpowiedzialnością wychowawczą, co może w sposób bolesny rzutować na jednośc rodziny. Ponadto zapłodnienie nasieniem anonimowego dawcy, który może dać życie wielu istotom, może przyczynić się do narodzin dzieci spokrewnionych. Nie można wykluczyć, że w przyszłości mogą one wejść ze sobą w zagrażające im i ich potomstwu interakcje. Zapłodnienie przez połączenie dwóch gamet, z których jedna pochodzi od osoby nie będącej współmałżonkiem, rodzi zagrożenie, że nowe ludzkie istnienie nie będzie postrzegane jako owoc aktu miłości rodziców, lecz rezultat postępu naukowo-technicznego w medycynie, przedmiot umowy lub obiekt swoistej transakcji usługowo-handlowej („Vyhlásenie k otázke tzv. sexuálnych a reprodukčných práv” 1999, „Stanovisko Subkomisie o «darcovstve» pohlavných buniek” 2012, „Stanovisko Subkomisie pre bioetiku Teologickej komisie Konferencie biskupov Slovenska k niektorým etickým aspektom tzv. náhradného materstva” 2014). Poza małżonkami lub/i rodzicami dziecka niegodziwie postępują także przeprowadzający procedury zapłodnienia *in vitro* lekarze i technicy („Vyhlásenie k problému oplodnenia v skúmavke” 1999, „Stanovisko Subkomisie o «darcovstve» pohlavných buniek” 2012, „Stanovisko Subkomisie pre bioetiku Teologickej komisie Konferencie biskupov Slovenska k niektorým etickým aspektom tzv. náhradného materstva” 2014).

Techniki, które powodują oddzielenie rodzicielstwa wskutek interwencji osoby spoza małżeństwa (oddawanie spermy lub jaja, macierzyństwo zastępcze), są głęboko niegodziwe. Techniki te (sztuczna inseminacja i sztuczne zapłodnienie heterologiczne) naruszają prawo dziecka do urodzenia się z ojca i matki, których zna i którzy połączeni są węzłem małżeńskim. Techniki te pozostają w sprzeczności z wyłącznym prawem małżonków do stania się ojcem i matką wyłącznie dzięki sobie” (*Katechizm Kościoła Katolickiego* 1994, §2376; „Vyhlásenie k otázke tzv. sexuálnych a reprodukčných práv” 1999).

Na podstawie powyższych rozważań wypada stwierdzić, że Kościół katolicki w Słowacji przejawia zdecydowanie negatywną postawę wobec zapłodnienia *in vitro*. W stanowiskach i oświadczeniach komisji Konferencji Biskupów Słowacji stwierdzono, że technika ta umożliwia zapłodnienie z ominięciem aktu płciowego, a ponadto skutkuje wyprodukowaniem dużej liczby embrionów, z których większość ginie. Według Kościoła katolickiego życie rozpoczyna się od poczęcia, a embriony uznawane są za istoty ludzkie i należy uszanować ich godność. Przeciwnicy tej metody oprócz negatywnych skutków sztucznego zapłodnienia, które mogą dotyczyć zarówno matki, jak i dziecka, zwracają uwagę nie tylko na niegodziwość procedur pobierania żeńskich i męskich komórek rozrodczych, lecz także na podważanie fundamentalnych wartości, na których opiera się chrześcijańska rodzina.

Stanowisko słowackich Kościołów ewangelickich

Drugą pod względem liczby wiernych denominacją chrześcijańską w Słowacji jest Kościół Ewangelicki Wyznania Augsburskiego („Evanjeličká cirkev augsburského vyznania na Slovensku” 2017). Według danych statystycznych liczy on ponad 316 tys. wiernych, co stanowi prawie 5,9 proc. ludności kraju („Cirkvi a náboženské spoločnosti v roku 2017” 2017). Drugim najliczniejszym Kościołem protestanckim u naszych południowych sąsiadów jest Chrześcijański Kościół Reformowany („Reformovaná kresťanská cirkev na Slovensku” 2011). Przynależność do tego Kościoła deklaruje prawie 100 tys. wiernych, czyli 1,8 proc. ludności

(„Cirkvi a náboženské spoločnosti v roku 2017” 2017). Główne skupiska ewangelików reformowany znajdują się na południu Słowacji blisko granicy z Węgrami. Bezsprzecznie najbardziej aktywnym uczestnikiem dyskursu bioetycznego spośród Kościołów ewangelickich w Słowacji jest Kościół Ewangelicki Wyznania Augsburskiego. Chrześcijański Kościół Reformowany w Słowacji nie sformułował dotychczas żadnych stanowisk bioetycznych. Prezentacja opinii słowackich ewangelików na temat zapłodnienia *in vitro* i związanych z nim problemów będzie zatem obejmowała dokumenty i wypowiedzi teologów z pierwszego z wymienionych Kościołów.

Analizując problematykę bioetyczną, słowaccy teologowie protestanccy pozostają wierni zasadom *Sola Fide* i *Sola Scriptura*. Stanowiska bioetyczne Kościołów ewangelickich na Słowacji mają, podobnie jak w innych krajach protestanckich, charakter rekomendacji. Są więc raczej głosem w danej sprawie, a nie zbiorem wytycznych bezwzględnie obowiązujących wiernych, co zresztą byłoby sprzeczne z charakterystyczną dla ewangelickiej wrażliwości wolnością dociekania. Oświadczenia komisji kościelnych i wypowiedzi teologów dotyczące zapłodnienia *in vitro* i statusu ludzkiego zarodka wyraźnie zachęcają do refleksji na ten temat z perspektywy etyczno-prawnej, nie tracąc jednak z pola widzenia właściwej ewangelikom wrażliwości na świadectwo Pisma Świętego (Batka 2015b). Stanowiska kościelne i wypowiedzi ewangelickich teologów zdecydowanie pokazują, że problematyka zapłodnienia pozaustrojowego i statusu zarodka jest obszarem szczególnej troski (Kišš 2003, Batka 2015a). Człowiek nie powinien uchylać się od wypracowania na ten temat własnego zdania, w zgodzie z własnym sumieniem (Kašparů 2008, 129). Jednak, co wyraźnie podkreślają wszystkie kościelne stanowiska, winien on podejmować decyzje w duchu odpowiedzialności przed Bogiem, przewidując, na ile jest to możliwe, skutki swoich wyborów i działań.

Bóg stworzył nas jako istoty wolne. Należy jednak zadbać o to, aby nasza wolność nie zmieniła się w samowolę, lecz abyśmy zawsze „wiedzieli,

jaka jest wola Boga, co jest dobre, miłe i doskonałe” (Rz 12,2). („Stanovisko Generálneho presbyterstva Evanjelickej cirkvi augsburského vyznania na Slovensku k interrupciám” 2009).

W dokumentach mocno akcentuje się także konieczność szczególnej duszpasterskiej troski Kościoła o wiernych stojących wobec trudnych do rozstrzygnięcia dylematów moralnych. W szczególności dotyczy to kwestii związanych z ingerencjami w ludzkie życie w prenatalnej fazie rozwoju (Batka 2015a).

Punktem wyjścia słowackich ewangelików na problem zapłodnienia pozaustrojowego jest biblijne spojrzenie na osobę ludzką, sens i cel jej egzystencji (Batka 2015a) oraz troska pary borykające się z problemem bezdzietności (Kišš 2003). Stanowiska bioetyczne słowackich teologów i etyków ewangelickich wyraźnie charakteryzuje dążenie do wypracowania konsensusu między tym, co stwierdza Biblia na temat stworzenia człowieka, statusu osoby ludzkiej, ludzkiego życia w fazie prenatalnej i ludzkiej prokreacji a perspektywą świecką. Wyraża się to najczęściej w poszukiwaniu argumentacji religijno-teologicznej, która służy jako tło bądź potwierdzenie słuszności argumentacji humanistyczno-racjonalnej.

Bez wątplenia stosunek słowackich ewangelików do zagadnienia zapłodnienia pozaustrojowego i badań na ludzkich embrionach charakteryzuje głębokie przekonanie o wyjątkowej godności ludzkiego życia i potrzebie jego ochrony od poczęcia (Batka 2009, 2). Od poczęcia człowiek jest istnieniem indywidualnym, który nie może być utożsamiany z częścią organizmu matki (Batka 2009, 3). Rozpatrywanie życia ludzkiego w kontekście wiary w Boga-Stwórcę i idei stworzenia człowieka stanowi bazę dla interpretacji tekstów biblijnych odnoszących się do zagadnienia postawy szacunku dla ludzkiego życia i akcentuje konieczność jego ochrony od jego zaistnienia. Większość słowackich teologów ewangelickich zajmujących się problematyką bioetyczną stoi na stanowisku, że ludzka godność nie wyłania się stopniowo, lecz przynależy człowiekowi od początku, a więc jest nierozzerwalnie związana z zapłodnieniem (Batka 2009, 3).

Stanowisko Kościoła Ewangelickiego Wyznania Augsburskiego w Słowacji można streścić w kilku następujących punktach:

1. Ludzkie życie powinno być chronione od momentu zaistnienia. Jest ono Bożym darem i jego zachowanie stanowi wyraz posłuszeństwa woli Bożej. Słowackie ewangelickie gremia kościelne wyraźnie deklarują swój sprzeciw wobec wszelkich ingerencji w ludzkie zarodki, w wyniku których ponoszą one śmierć. Zdaniem większości teologów (Batka 2015a; Batka 2015b) czynności, w wyniku których dochodzi do śmierci zarodków, nie mogą być usprawiedliwione nawet ze względu na rangę celów naukowych, jakie tym działaniom przyświecają. Każdemu embrionowi jako osobie przysługuje prawo do życia i odpowiedniego traktowania. Większość ewangelickich duchownych, których opinii udało się zasięgnąć podczas wyjazdu badawczego podkreślało jednak, że wśród protestantów istnieją różne opinie na temat początku życia ludzkiego i statusu zarodka *in vitro*. Przeważa jednak przekonanie, iż życie zarodka jako życie ludzkie powinno być chronione od momentu zaistnienia. Wyrazem tego poglądu jest fragment „Listu pasterskiego biskupów Kościoła Ewangelickiego Wyznania Augsburskiego w Słowacji z okazji Bożego Narodzenia 2007”, w którym stwierdzono:

Dar życia jest ściśle związany z jego ochroną, która ma wymiar społeczny. Poziom ochrony życia jest odzwierciedleniem wartości, jaką przypisujemy życiu. (...) Życie ludzkie powinno być chronione już przed urodzeniem. (...) Pan Jezus przyszedł, abyśmy „mieli życie i mieli je w obfitości” (J 10, 10), a więc naszym obowiązkiem jest ochrona życia ludzkiego, ponieważ „życie jest darem Bożym, danym nam w duchu” (ES 700) („Pastersky list Zboru biskupov ECAV na Slovensku k Vianociam” 2007).

W „Stanowisku Generalnego Prezbiteratu w sprawie aborcji” z dnia 2 października 2009 r. zaś czytamy:

Identyfikacja wartości życia jako daru Boga prowadzi nas do wyraźnego odrzucenia zabójstwa ludzkiego płodu, który ma swoją własną tożsamość i prawo do życia. Psalmista, rozpoznając Bożą wszechmoc i wszechobecność, wyznał: „Twoje oczy widziały mnie, gdy byłem w łonie, wszystko, co było spisane w Twej księdze, wszystkie dni były z góry ustalone, chociaż żaden z nich jeszcze nie nastał” (Ps. 139, 16) („Stanovisko Generálneho presbyterstva Evanjelickej cirkvi augsburského vyznania na Slovensku k interrupciám” 2009).

Skoro ludzki zarodek jest już bytem ludzkim (ludzką osobą), a jego życie jest życiem człowieka, wówczas również do niego odnosi się Boże przykazanie „Nie zabijaj!” (Wj 20,13).

Ta postawa odzwierciedla pogląd Biblii (...) oraz postawę naszych ojców reformacji („Duży katechizm” Marcina Lutra): „Skróconą treść tego przykazania, którą należy dokładnie wbić prostaczkom do głowy, aby wiedzieli, co znaczy «nie zabijać», można więc ująć tak: po pierwsze – nie należy nikomu wyrządzać krzywdy, zwłaszcza ręką lub czynem” („Stanovisko Generálneho presbyterstva Evanjelickej cirkvi augsburského vyznania na Slovensku k eutanázii” 2009).

Słowaccy teologowie ewangelicy nie są jednak zgodni, czy uśmiercenie zarodka powinno skutkować bezwzględną sankcją karną.

2. W odróżnieniu od stanowisk Kościoła rzymskokatolickiego i opinii duchownych prawosławnych, słowaccy ewangelicy odnoszą się jednak pozytywnie do metod wspomaganej prokreacji, w tym także zapłodnienia pozaustrojowego.

Podstawowym punktem wyjścia etyki ewangelicznej jest pomoc w zaspokojeniu ogromnego pragnienia wielu kobiet posiadania własnych dzieci. To pragnienie jest tak wielkie, że kobiety poddają się bolesnym i ryzykowanym interwencjom, aby mieć własne dziecko. Są to kobiety, które nie chcą adoptować dziecka, lecz pragną poczuć, jak dziecko wzrasta w jej łonie. Tylko kobieta, która już dała życie dziecku, wie, jakiego szczęścia doświadcza kobieta, gdy nosi w sobie nowe życie. Ogromne pragnienie kobiety, aby mieć własne dziecko, prowadzi etykę ewangelicką do akceptacji praktyki [zapłodnienia *in vitro*]. Pomoc

kobiecie, która cierpi i okazanie jej miłosierdzia poprzez usunięcie bólu spowodowanego bezdzietnością to zasadniczy motyw akceptacji przez etykę ewangelicką tej praktyki (Kišš 2003).

Według znanego protestanckiego teologa Igora Kišša pryncypium okazania miłosierdzia w stosunku do kobiety lub pary małżeńskiej, którzy cierpią z powodu braku potomstwa, mimo, że wiąże się z ryzykiem śmierci zarodków nadliczbowych. „Miłość bliźniego ma priorytet etyczny w stosunku do ewentualnej śmierci dodatkowego embrionu” (Kišš 2003). Jego zdaniem na zapłodnienie *in vitro* należy patrzeć z perspektywy szansy przyjścia na świat nowego człowieka. Nie jest ono zatem, stwierdza Kišš, „służbą śmierci, lecz służbą życiu” (Kišš 2003).

3. Zdaniem słowackich ewangelików uczestnictwo w procedurach zapłodnienia pozaustrojowego nie tylko nie osłabia, lecz nawet wzmacnia relacje małżeńskie (Kišš 2003).

W małżeństwie rozumianym jako związek mężczyzny i kobiety lub kobiety i mężczyzny istnieje miejsce na prokreację. (...) Jest Bożym zamiarem, aby rodzicielstwo i wychowanie dzieci miały miejsce w małżeństwie („Vyhlásenie o manželstve a rodine prijaté Synodou Evanjelickej cirkvi a. v. na Slovensku” 2013).

Z perspektywy ewangelickiej uczestnictwo małżonków w procedurach zapłodnienia *in vitro* jest czynem godnym, jeśli odbywa się to z wiarą i w posłuszeństwie wobec zamysłu Bożego. W „Oświadczeniu ECAV o małżeństwie i rodzinie” z dnia 28 czerwca 2013 r. stwierdzono:

Z perspektywy Boga, który widzi głębię ludzkiego serca, nie ma takiej pary małżeńskiej na ziemi, która w pełni zrealizowałaby plan Boży: „Wszystko, co nie jest z wiary, jest grzechem” (Rz 14, 23) („Vyhlásenie o manželstve a rodine prijaté Synodou Evanjelickej cirkvi a. v. na Slovensku” 2013).

4. Wychodząc z założenia, że prokreacja i wychowanie dzieci powinno odbywać się w małżeństwie rozumianym jako związek

mężczyzny i kobiety, wynika, że ECAV opowiada się przeciw uczestnictwu w procedurach wspomaganej prokreacji zarówno par homoseksualnych, jak i kobiet nie pozostających w związkach małżeńskich:

Małżeństwo i rodzina są Bożym planem dla świata i nie ma dla nich alternatywy, na której spoczywałaby Boża obietnica i błogosławieństwo. (...) Związki homoseksualne nie są alternatywą równą małżeństwu („Vyhlásenie o manželstve a rodine prijaté Synodou Evanjelickej cirkvi a. v. na Slovensku” 2013).

Igor Kišš stwierdza, że etyka ewangelicka sprzeciwia się zapłodnieniu pozaustrojowemu z wykorzystaniem nasienia pochodzącego od nieznanego, anonimowego dawcy oraz macierzyństwu zastępczemu. Jego zdaniem niedopuszczalny jest także udział w procedurach kobiet powyżej 50 roku życia (Kišš 2003).

5. Ewangelickie gremia kościelne oficjalnie nie wypowiedziały się jak dotąd na temat klonowania terapeutycznego. Nie oznacza to jednak, że w swej refleksji teologicznej oraz etycznej nie zauważyły związanych z nim problemów. Teologowie ewangelicy twierdzą, że klonowania nie można uznać za prokreację, lecz próbę kreacji i nie jest ono reprodukcją, lecz produkcją osób. Ich zdaniem klonowanie podważa to nie tylko sens wartości rodzicielstwa, ale rodzi niespotykane dotąd problemy dla określenia miejsca jednostki w świecie. Podważa ono jedyność, wyjątkowość i niepowtarzalność osoby ludzkiej, a także powoduje konieczność nowego jej zdefiniowania, obiegającego od tego, które wynika z Biblii. Dotyczy to także pojmowania życia jako daru Boga.

Etyka ewangeliczna odrzuca możliwość klonowania poprzez sztuczne zapłodnienie. W tym przypadku komórka jajowa nie łączy się z męskim nasieniem, lecz dąży się do stworzenia identycznej ludzkiej osoby. Takie próby są jednak zabronione w większości cywilizowanych krajów (Kišš 2003).

Kościół prawosławny w Słowacji wobec zapłodnienia *in vitro*

Kościół prawosławny w Słowacji [słow. *Pravoslávna cirkev na Sloven-sku*] liczy około 50 tys. wiernych i jest piątym pod względem wielkości Kościołem chrześcijańskim na Słowacji. Prawosławni Słowacy stanowią zatem niespełna 1 procent ludności kraju („Cirkvi a náboženské spoločnosti v roku 2017” 2017). Najwięcej prawosławnych parafii znajduje się w Słowacji północno-wschodniej, przy granicy z Polską i Ukrainą. Kościół prawosławny w Słowacji stanowi ponadto jeden organizm kościelny z Kościołem prawosławnym w Czechach.

Słowacki Kościół prawosławny dotychczas nie sformułował żadnych oficjalnych stanowisk w kwestiach bioetycznych, w tym także odnoszących się do tematyki będącej przedmiotem badań w projekcie. Problematyka zapłodnienia *in vitro* i statusu ludzkiego zarodka znalazła jednak odzwierciedlenie w wewnętrznych dokumentach Kościoła, protokołach posiedzeń Synodu Biskupów i zjazdów duchowieństwa. Na ten temat ukazało się także wiele publikacji autorstwa pracowników naukowych Wydziału Teologii Prawosławnej Uniwersytetu w Preszowie, m.in. Mirosława Župiny, Jána Zozuláka, Štefana Šaka i Martiny Šipovej.

Pozycja Kościoła prawosławnego w Słowacji wobec zagadnień związanych z zapłodnieniem jest tożsama ze stanowiskiem innych Kościołów prawosławnych.

1. W ocenie procedury zapłodnienia *in vitro* i naukowo-badawczej eksploracji ludzkich zarodków Kościół prawosławny, podobnie jak Kościół katolicki, wychodzi z założeń teologiczno-antropologicznych wynikających z Objawienia Bożego i Świętej Tradycji Kościoła (Šak 2005, Zozulák 2009, Župina 2013a, Župina 2014a). Ocena zapłodnień *in vitro* w ramach prawosławnej refleksji bioetycznej koncentruje się wokół takich zagadnień jak: status embrionu i świętość ludzkiego życia, znaczenie i charakter aktu prokreacji, problem bezdzietności i bezpłodności, sens i wymiar rodzicielstwa (macierzyństwa i ojcostwa) w kontekście

prawosławnego pojmowania małżeństwa oraz charakter środków, metod i procedur znajdujących zastosowanie w ramach zapłodnienia *in vitro* z transferem embrionu. W opinii prawosławnych teologów Kościół posiada głęboką świadomość i zrozumienie ludzkiej natury wraz z jej słabościami (Šak 2011). Jednocześnie jednak staje w obronie świętości osoby ludzkiej i wraz z pragnieniem rodzicielstwa dąży do tego, aby natchnąc je koniecznością obecności Boga, wraz z miłością do człowieka pragnie świadczyć o prawdzie o człowieku, wraz z ekonomią ukazywać także akrybię woli Bożej. Podstawowym elementem prawosławnej antropologii jest uznanie zasady świętości życia człowieka, który w swoim istnieniu łączy świat duchowy i materialny. Celem człowieka stworzonego na obraz Boży jest dążenie do stania się podobnym do swego Praobrazu, tzn. osiągnąć przeobstwienie i świętość. W tym celu człowiek podejmuje trud, powiększa rodzinę, kształci się, zajmując się działalnością twórczą i naukową. Z tego względu ci, których przedmiotem działania jest człowiek powinni okazywać wobec niego szacunek i uwagę (Župina 2013a, Župina 2013b, Župina 2014b). Według prawosławnej antropologii każdy człowiek jest powołany do osiągnięcia zjednoczenia z Bogiem, czyli do przeobstwienia (gr. *theosis*). Dlatego życie ludzkie jest święte i nienaruszalne od samego początku. Od momentu poczęcia domaga się ono uświęcającego działania Boga i pozostaje na zawsze w specjalnej relacji do swego Stwórcy.

2. Wczesny zarodek od chwili zaistnienia posiada nie tylko swoją własną tożsamość genetyczną, ale operuje własną tożsamością osobową (Župina, Šipova 2011, Kuzmyk 2010). Już w postaci embrionalnej ciało człowieka jest ściśle związane z jego duszą, a jego życie ma wymiar mistyczny. Poczęcie człowieka jest nierozdzielnie związane z animacją, czyli obdarzeniem duszą przez Boga. O poczęciu decyduje więc Bóg, a nie techniczne możliwości człowieka. Wydarzenie poczęcia człowieka nie jest więc tylko

ludzki działaniem, lecz aktem bosko-ludzkiego współdziałania (synergii). Kościół prawosławny z całą stanowczością podkreśla, że życie przekazywane przez rodziców ma swe źródło w Bogu. Człowiek w postaci embrionalnej ma już swoje życie duchowe i we właściwy sobie sposób uczestniczy w łasce Bożej (Župina 2014b). Jeśli życie ludzkie jest jedynym i niepowtarzalnym darem udzielonym człowiekowi przez Boga i od samego początku święte oraz nienaruszalne należy uznać, że jest ono takim także wtedy, gdy powstało *in vitro* (Šipova 2012). Chociaż do zapłodnienia *in vitro* dochodzi z inicjatywy człowieka, co może budzić uzasadnione wątpliwości co do zamysłu Bożego, to jednak nie powstaje ono przypadkowo. Kościół nie godzi się na określanie zarodków, które nie zostały implantowane mianem „nadliczbowych” lub „zbytecznych”, ponieważ każdy ludzki embrion jest osobą niepowtarzalną, nosi w sobie święty i unikalny obraz Boży (Župina 2013a, Župina 2014b).

3. Wydarzenie poczęcia człowieka jest tajemnicą, sferą sacrum, misterium miłości i jedności. Prawosławni podkreślają, że technicyzacja prokreacji i aktu poczęcia człowieka może prowadzić do odarcia go z intymności, wyjątkowości i niepowtarzalności (Župina 2014b). Wśród prawosławnych duchownych przeważają opinie, że poczęcie człowieka za pomocą sztucznych metod prokreacji jest pozbawione świętości, wzajemnego oddania i zaufania właściwego dla współżycia małżeńskiego, które jest ich duchowo-cielesnym zjednoczeniem. Zapłodnienie pozaustrojowe prowadzi do powstania mylnego przekonania, że człowiek nie jest niczym więcej niż produktem mechanicznego zespolenia komórek rozrodczych (gamet). Wykorzystanie technologii sztucznej prokreacji skłania do niewłaściwego pojmowania kształtującego się życia jako produktu, który można wybierać zgodnie z własnymi zachciankami i którym można dysponować jak innymi wytworami ludzkiej aktywności (Šipova 2012).

4. Kościół prawosławny na Słowacji nie zaleca więc korzystania z metod sztucznego zapłodnienia jako sposobu rozwiązania problemu bezdzietności. Sztuczne zapłodnienie ani nie leczy z bezpłodności, ani nie rozwiązuje problemu bezdzietności. Skłania za to do traktowania osób bezdzietnych i bezpłodnych jako osób chorych. W wytycznych dotyczących duszpasterstwa małżeństw bezdzietnych i zmagających się z problemem bezpłodności skierowanych zarówno do duszpasterzy, jak i wiernych zwraca się uwagę na konieczność budowania i umacniania prawdziwej i szczerzej miłości, wzajemnego zaufania i ofiarności między małżonkami. Chociaż narodzenie dziecka jest wielkim błogosławieństwem, to jednak bezpłodność nie odbiera małżonkom godności, nie burzy ich wspólnoty i nie unieważnia małżeństwa. Każdy nowonarodzony człowiek przychodzi na ten świat nie dlatego, aby uczynić piękniejszym życie jego rodziców, powiększyć ich doczesny status materialny lub być ich „kontynuacją” pod względem biologicznym i psychologicznym, lecz powołany jest przez Boga do życia wiecznego. Dziecko jest darem miłości i ufności Boga względem rodziców. Przede wszystkim zaś przychodzi na świat po to, aby zrealizować swoje powołanie do świętości (Župina 2012, Župina 2014b).
5. Kościół prawosławny z całą stanowczością sprzeciwia się wykorzystaniu w celach reprodukcyjnych nasienia umierającego bądź już zmarłego mężczyzny, a także dostępności tych procedur dla par homoseksualnych. Szczególny sprzeciw budzi wykorzystywanie w celach reprodukcyjnych komórek rozrodczych pochodzących od osób trzecich. Kościół prawosławny z całą stanowczością sprzeciwia się takim działaniom widząc w nich pogwałcenie jedności małżeńskiej, zagrożenie, zarówno dla życia osobistego, jak i rodzinnego współmałżonków. Podkreśla się, że takie praktyki zachęcają do nieodpowiedzialnego traktowania ojcostwa i macierzyństwa (Župina 2012, Župina 2014b).

Podsumowując opinie teologów i duchownych Kościoła prawosławnego w Słowacji wobec wspomaganej prokreacji należy stwierdzić, że w większość są one zbieżne z zapatrywaniami duchownych i teologów rzymskokatolickich. Ich zdaniem zapłodnienie *in vitro* realizowane w obecnej formie jest nie do zaakceptowania z teologiczno-moralnego punktu widzenia. Tym niemniej, co warto podkreślić, prawosławni są dalecy od bezwzględnego rygoryzmu w tej kwestii w stosunku do wiernych zmagających się z problemem bezdzietności. Duchowni kładą nacisk na merytoryczny dialog, spokojne rozważenie wszystkich argumentów za i przeciw uczestnictwu w procedurach wspomaganej prokreacji. Poprzez spokojną argumentację opartą na nauce Kościoła na temat rozumienia osoby ludzkiej i jej relacji z Bogiem, wydarzenia poczęcia, znaczenia i cel małżeństwa oraz prokreacji duchowni prawosławni, podobnie jak katolicy, starają się raczej skłonić małżonków do rozważenia innych możliwości zaradzenia problemom bezdzietności, przykładowo drogą adopcji (Župina 2012, Župina 2014b).

Inicjatywy o charakterze ekumenicznym

W zakresie problematyki będącej przedmiotem analiz, a także w odniesieniu do innych zagadnień bioetycznych, wspólne świadectwo chrześcijan jest niewątpliwie szczególnie cenne. Chociaż sformułowanie wspólnych stanowisk w kwestiach bioetycznych przez Kościoły reprezentujące odmienne tradycje teologiczne napotyka na liczne trudności, działania podejmowane w tym kierunku są bardzo potrzebne. Świadczą bowiem o gotowości do podjęcia trudu wspólnego poszukiwania prawdy Bożej w trosce o zbawienie człowieka. Wspólne świadectwo nie powinno być zatem postrzegane w kategoriach zdrady własnej konfesji, zgniętego kompromisu lub religijno-politycznej poprawności.

Spośród Kościołów chrześcijańskich w Słowacji najszerszej zakrojoną działalność *pro life*, także w zakresie odnoszącym się do kwestii dopuszczalności zapłodnień pozaustrojowych, na niwie teologicznej, społecznej, a także politycznej prowadzi Kościół rzymskokatolicki.

Podobnie jak w Polsce jest on także najbardziej aktywnym uczestnikiem dyskursu bioetycznego, zarówno na płaszczyźnie teologicznej, jak i świeckiej, oraz patronuje wielu przedsięwzięciom, z których wiele ma charakter ekumeniczny. Wiele z nich, poświęconych kontrowersjom wokół zapłodnienia pozaustrojowego, miało miejsce w latach 1997–2001, gdy dyskusja na temat jego prawnej dopuszczalności w Słowacji była najbardziej intensywna. Druga fala debat teologiczno-bioetycznych to lata 2012–2014, gdy u naszych południowych sąsiadów toczyła się ożywiona debata na temat propozycji przepisów prawnych dotyczących donacji ludzkich komórek i tkanek w celach naukowo-badawczych i terapeutycznych. Przedmiotem dyskusji były m.in. propozycje wykorzystania tzw. zarodków nadliczbowych. Słowacki Kościół rzymskokatolicki wydał w tym czasie kilka ważnych oświadczeń, m.in. na temat klonowania („Stanovisko k problematike klonovania človeka” 1998), zapłodnienia *in vitro* („Vyhlásenie problému oplodnenia v skúmavke” 1999, „Vyhlásenie k problému umelého oplodnenia” 2001). Z kolei w latach 2012–2014 ukazały się ważne stanowiska Kościoła katolickiego na temat donacji komórek rozrodczych („Stanovisko Subkomisie o «darčovstve» pohlavných buniek” 2012) oraz etycznych aspektów zastępczego macierzyństwa („Stanovisko Subkomisie pre bioetiku Teologickej komisie Konferencie biskupov Slovenska k niektorým etickým aspektom tzv. náhradného materstva” 2013). Jednym z najważniejszych przedsięwzięć w tym okresie było zorganizowanie w 2013 r. „Narodowego marszu na rzecz życia” („Vyhlásenie Konferencie biskupov Slovenska o konaní II. národného pochodu za život” 2014).

Na fali dyskusji bioetycznych ujrzały także światło dzienne dwa inne ważne dokumenty, opracowane wspólnie przez teologów katolickich i protestanckich: „Wspólne oświadczenie w sprawie eutanazji” z dnia 13 maja 2000 r. („Spoločné vyhlásenie k problému eutanázie” 2000) i „Stanowisko w sprawie klonowania człowieka” z dnia 27 listopada 2001 r. („Stanovisko k problému klonovania človeka” 2001). Chociaż

w powyższych dokumentach brak bezpośrednich odniesień do sztucznych metod prokreacji, niewątpliwie są one wyrazem jednomyślności teologów w kwestii konieczności ochrony i szacunku do życia od początku jego zaistnienia, a więc od momentu poczętego. Niejednokrotnie brzmi w nich wezwanie do otoczenia osoby ludzkiej w okresie prenatalnym szczególną troską, zachowania jej integralności i ochrony przed uprzedmiotowieniem, nadużyciami i manipulacją. W „Oświadczeniu w sprawie eutanazji” czytamy, że człowiek „nie jest dawcą i panem życia, ale jego strażnikiem, nie zaś właścicielem” („Spoločné vyhlásenie k problému eutanázie” 2000). W „Stanowisku w sprawie klonowania człowieka” stwierdzono:

Każda istota ludzka od swego poczęcia ma prawo do pełnego poszanowania życia i ochrony jego nienaruszalności, ciągłości i integralności biologicznej, a także psychicznej i duchowej tożsamości, zapewnienia mu bezpieczeństwa przed nadużyciem i manipulacją” („Stanovisko k problému klonovania človeka” 2001).

Podkreślając konieczność ochrony tożsamości osoby ludzkiej w dokumentach zwraca się uwagę m.in. na wartość tradycyjnego rozumienia rodzicielstwa (ojcostwa i macierzyństwa) oraz relacji rodzinnych. Teologowie obu Kościołów zaznaczają, że osiągnięcia współczesnej biomedycyny w rękach ludzi mających złe zamiary lub nieodpowiedzialnych mogą stać się być źródłem niegodziwości, „zagrożenia i zniszczenia podstawowych ludzkich wartości i relacji, na których opiera się obecna egzystencja i przyszłość ludzkiej społeczności i cywilizacji (np. rodzina, rodzicielstwo, rasa, wspólnota narodowa i etniczna itp.)” („Stanovisko k problému klonovania človeka” 2001). Z inicjatywy Eklezjalnej Rady Kościołów w Republice Słowacji [słow. *Ekumenická rada cirkví v Slovenskej Republike*] tematyka ochrony życia była także obecna w rozważaniach z okazji odbywającego się w styczniu „Tygodnia modlitw o jedność chrześcijan” w 2002 r. (*Matierialý k Týždňu modlitieb za jednotu kresťanov* 2002, „Výzva ko Týždňu modlitieb za jednotu kresťanov” 2002).

Ogromną rolę w upowszechnianiu chrześcijańskiej wizji bioetyki, zarówno w ujęciu *stricte* konfesyjnym, jak i ekumenicznym odgrywają wydziały teologiczne na słowackich uniwersytetach. Szczegółowa kwerenda w centralnych bibliotekach uniwersyteckich w Bratysławie, Preszowie, Rużomberoku i Tarnawie ujawniła, że w latach 1999–2001 oraz 2012–2014 problematyka bioetyczna w ujęciu chrześcijańskim i interdyscyplinarnym była tematem przewodnim wielu konferencji i sympozjów naukowych. Ponadto w tym okresie zostało opublikowanych kilkadziesiąt monografii, materiałów pokonferencyjnych i artykułów w czasopismach naukowych. Powstało także kilkadziesiąt prac naukowych (licencjackich, magisterskich i doktorskich), w których poruszano problematykę stosunku poszczególnych wyznań do zapłodnienia *in vitro*. Największą aktywność w odniesieniu do problematyki dotyczącej zapłodnień pozaustrojowych odnotowano wśród pracowników następujących katedr uniwersyteckich:

- Katedry Teologii Moralnej na Wydziale Teologii Katolickiej im. św. Cyryla i Metodego Uniwersytetu im. Jana Amosa Komensky'ego w Bratysławie (Vladimír Thurzo, Ján Viglaš, Michal Vivoda);
- Katedry Teologii Systematycznej na Wydziale Teologii Ewangelickiej Uniwersytetu im. Jana Amosa Komensky'ego w Bratysławie (Lubomír Batka);
- Katedry Teologii Systematycznej na Wydziale Teologii Greckokatolickiej Uniwersytetu w Preszowie (Marek Petro);
- Katedry Filozofii i Religioznawstwa na Wydziale Teologii Grekokatolickiej Uniwersytetu w Preszowie (Pavol Dancák);
- Katedry Teologii Praktycznej i Systematycznej na Wydziale Teologii Prawosławnej Uniwersytetu w Preszowie (Miroslav Župina, PhD., a także: Ján Zozuľak, Štefan Šak, Martina Šipová);
- Katedry filozofii na Wydziale *The Faculty of Arts and Letters* Uniwersytetu Katolickiego w Rużomberoku (Peter Volek; Ján Bañas, Ján Hrkút);
- Katedry Filozofii i Etyki Stosowanej w Centrum Bioetyki na

Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu w Tarnawie (Peter Sýkora, Peter Jemelka, Jana Tomašovičová, René Balák).

W dyskursie bioetycznym prowadzonym z pozycji chrześcijańskich nie sposób nie wspomnieć o ogromnym znaczeniu czasopism naukowych wydawanych przez wydziały teologiczne na słowackich uniwersytetach. Stanowią one ważne forum wymiany myśli teologiczno-bioetycznej, także w ujęciu ekumenicznym. Szczegółowa analiza ich zawartości pod względem obecności w nich problematyki związanej z zapłodnieniem pozaustrojowym przekracza zakres niniejszego artykułu. Warto jednak wymienić najbardziej wyróżniające się spośród nich:

- *Acta facultatis theologiae Universitatis Comenianae Bratislaviensis* (Wydział Teologii Katolickiej im. św. Cyryla i Metodego Uniwersytetu im. Jana Amosa Komensky'ego w Bratysławie);
- *Testimonia theologica* (Wydział Teologii Ewangelickiej Uniwersytetu im. Jana Amosa Komensky'ego w Bratysławie);
- *Theologos* i *Acta theologica et religionistica* (Wydział Teologii Grekokatolickiej Uniwersytetu w Preszowie);
- *Pravoslávny teologický zborník* (Wydział Teologii Prawosławnej Uniwersytetu w Preszowie);
- *Verba theologica* (Katolicki Uniwersytet w Ružomberoku);
- *Teologický časopis* i *Studia Aloisiana* (Wydział Teologiczny Uniwersytetu w Tarnawie).

Podsumowanie

Stosowanie zapłodnienia pozaustrojowego do leczenia niepłodności budzi wiele kontrowersji z etycznego punktu widzenia. Przez część społeczeństwa metoda ta jest uważana za wybawienie z problemu niepłodności, jednakże są też ludzie mający całkowicie odmienne zdanie na jej temat. Problematyka zapłodnienia *in vitro* jest ciągle poruszany przez różne środowiska, w tym także środowiska kościelne. Dwumiesięczny pobyt badawczy na Słowacji potwierdził, że aktywnymi uczestnikami dyskursu bioetycznego na temat sztucznie wspomaganey prokreacji są

także największe słowackie Kościoły chrześcijańskie: Kościół rzymskokatolicki i Kościół greckokatolicki, Kościół Ewangelicki Wyznania Augsburskiego, Chrześcijański Kościół Reformowany oraz Kościół prawosławny. Badania przeprowadzone przez autora niniejszego artykułu potwierdziły istotne znaczenie dyskursu bioetycznego wokół *in vitro* w refleksji teologiczno-antropologicznej, aksjologicznej i duszpasterskiej prowadzonej przez wymienione denominacje. Wyrazem tego są oficjalne stanowiska i oświadczenia gremiów kościelnych, działalność naukowo-badawcza prowadzona na wydziałach teologicznych uniwersytetów w Bratysławie, Preszowie, Ružomberoku i Tarnawie, a także szeroko zakrojona działalność informacyjno-popularyzatorska, w którą aktywnie włączają się teologowie i duchowni należący do wymienionych Kościołów. Biorąc pod uwagę, że dyskurs teologiczno-bioetyczny prowadzony na Słowacji jest w Polsce bardzo mało znany, autor ma nadzieję, że niniejszy artykuł uzupełni tę lukę w polskim piśmiennictwie naukowym.

Bibliografia

1. Źródła

1.1. Dokumenty Kościoła rzymskokatolickiego w Słowacji

1.1.1. Nauczanie papieskie

Jan Paweł II. 1995. *Evangelium vitae*. Dostęp: 2018.09.22. <http://nauczaniejp2.pl/dokumenty/wyswietl/id/374>.

Paweł VI. 1968. *Humane vitae*. Dostęp: 2018.09.22. https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/pawel_vi/encykliki/humane.html.

1.1.2. Stanowiska Kongregacji Nauki Wiary

„Deklaracja o przerywaniu ciąży (*De abortu procurato, Quaestio de abortu*).” 1974. Dostęp: 2018.09.22. https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WR/kongregacje/kdwiary/zbior/t_1_23.html.

„Deklaracja o niektórych zagadnieniach etyki seksualnej (*Persona humana*).” 1975. Dostęp: 2018.09.22. <https://opoka.org.pl/biblioteka/W/>

WR/kongregacje/kdwiary/zbior/t_1_27.html.

„Instrukcja dotycząca niektórych problemów bioetycznych (*Dignitas personae*).” 2008. Dostęp: 2018.09.22. https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WR/kongregacje/kdwiary/dignitas_personae_12122008.html.

„Instrukcja o szacunku dla rodzącego się życia i o godności jego przekazywania (*Donum vitae*).” 1986. Dostęp: 2018.09.22. https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WR/kongregacje/kdwiary/zbior/t_2_19.html.

1.1.3. Stanowiska Konferencji Episkopatu Słowacji (KES)

„*Vyhlasenie Konferencie biskupov Slovenska k aktualnej diskusii v otazke interrupcji.*” 2003. Dostęp: 2018.09.22. <https://www.kbs.sk/obsah/sekcia/h/dokumenty-a-vyhlasenia/p/dokumenty-kbs/c/vyhlasenie-kbs-k-aktualnej-diskusii-v-otazke-interrupcii>.

„*Vyhlasenie Konferencie biskupov Slovenska k demografickej situácii na Slovensku.*” 2007. Dostęp: 2018.09.22. <https://www.kbs.sk/obsah/sekcia/h/dokumenty-a-vyhlasenia/p/dokumenty-kbs/c/vyhlasenie-k-demografickej-situacii-na-slovensku-2007>.

„*Vyhlasenie Konferencie biskupov Slovenska o konaní II. národného pochodu za život.*” 2014. Dostęp: 2018.09.22. <https://www.kbs.sk/obsah/sekcia/h/dokumenty-a-vyhlasenia/p/dokumenty-kbs/c/vyhlasenie-konferencie-biskupov-slovenska-o-konani-ii-narodneho-pochodu-za-zivot>.

„*Zásadné pripomienky KBS k Národnému programu ochrany sexuálneho a reprodukčného zdravia.*” 2008. Dostęp: 22.09.2018. <https://www.kbs.sk/obsah/sekcia/h/dokumenty-a-vyhlasenia/p/dokumenty-kbs/c/zasadne-pripomienky-kbs-k-narodnemu-programu-ochrany-sexualneho-a-reprodukcnego-zdravia>.

1.1.4. Stanowisko Komisji KES: Komisji *Iustitia et Pax* i Komisji Teologicznej

„*Vyhlasenie k otázke tzv. sexuálnych a reprodukčných práv.*” 1999. Dostęp: 2018.09.22. <https://www.kbs.sk/obsah/sekcia/h/dokumenty-a-vyhlasenia/p/dokumenty-komisii-a-rad-kbs/c/vyhlasenie-k-otazke-tzv-sexualnych-a-reprodukcnych-prav>.

1.1.5. Stanoviska Podkomisji ds. Bioetyki przy Komisji Teologicznej Konferencji Episkopatu Słowacji

„Stanovisko k problematike klonovania človeka.” 1998. Dostęp: 2018.09.22. <https://www.kbs.sk/obsah/sekcia/h/dokumenty-a-vyhlasenia/p/dokumenty-komisii-a-rad-kbs/c/stanovisko-k-problematike-klonovania-cloveka>.

„Stanovisko Subkomisie o «darcovstve» pohlavných buniek.” 2012. Dostęp: 2018.09.22. <https://www.kbs.sk/obsah/sekcia/h/dokumenty-a-vyhlasenia/p/dokumenty-komisii-a-rad-kbs/c/stanovisko-subkomisie-o-darcovstve-pohlavných-buniek>.

„Stanovisko Subkomisie pre bioetiku Teologickej komisie Konferencie biskupov Slovenska k niektorým etickým aspektom tzv. náhradného materstva.” 2014. Dostęp: 2018.09.22. <https://www.kbs.sk/obsah/sekcia/h/dokumenty-a-vyhlasenia/p/dokumenty-komisii-a-rad-kbs/c/stanovisko-k-aspektom-nahradneho-materstva>.

„Stanovisko Subkomisie pre bioetiku Teologickej komisie Konferencie biskupov Slovenska k predaju a výdaju prípravkov hormonálnej antikoncepcie a iných prípravkov zameraných proti ľudskému životu v lekárnach.” 2013. Dostęp: 2018.09.22. <https://www.kbs.sk/obsah/sekcia/h/dokumenty-a-vyhlasenia/p/dokumenty-komisii-a-rad-kbs/c/stanovisko-k-predaju-a-vydaju-pripravkov-hormonalnej-antikoncepcie>.

„Vyhlásenie k deklarácii práv počatého dieťaťa.” 1999. Dostęp: 2018.09.22. <https://www.kbs.sk/obsah/sekcia/h/dokumenty-a-vyhlasenia/p/dokumenty-komisii-a-rad-kbs/c/vyhlasenie-k-deklarácii-prav-pocateho-dietata>.

„Vyhlásenie k problému oplodnenia v skúmavke.” 1999. Dostęp: 2018.09.22. <https://www.kbs.sk/obsah/sekcia/h/dokumenty-a-vyhlasenia/p/dokumenty-komisii-a-rad-kbs/c/vyhlasenie-komisie-pre-otazky-bioetiky-kbs-k-problemu-oplodnenia-v-skumavke>.

„Vyhlásenie k problému umelého oplodnenia.” 2001. Dostęp: 2018.09.22. <https://www.kbs.sk/obsah/sekcia/h/dokumenty-a-vyhlasenia/p/dokumenty-komisii-a-rad-kbs/c/vyhlasenie-k-problemu-umeleho-oplodnenia-50>.

1.1.6. Inne

Brzeziński, Mirosław, red. 2010. *W trosce o dobro małżeństwa i rodziny. Dokumenty Papieskiej Rady ds. Rodziny*, t. 1. Lublin: Wydawnictwo KUL.

Katechizm Kościoła Katolickiego. 1994. Poznań: Pallottinum.

Nowa karta pracowników służby zdrowia. 2017. Katowice: Księgarnia św. Jacka.

1.2. Dokumenty Kościoła Ewangelickiego Wyznania Augsburskiego w Słowacji

„Pastiersky list Zboru biskupov ECAV na Slovensku k Vianociam.” 2007. Dostęp: 2018.10.06. http://www.ecav.sk/?p=Aktual/Aktuallprihov/pastiersky_list_zboru_biskupov_ecav_na_slovensku_k_vianociam_2007.

„Stanovisko Generálneho presbyterstva Evanjelickej cirkvi augsburského vyznania na Slovensku k interrupciám.” 2009. Dostęp: 2018.10.06. http://www.ecav.sk/?p=Aktual//stanovisko_generalneho_presbyterstva_evanjelickej_cirkvi_augsburskeho_vyznania_na_slovensku_k_interrupciam_.

„Stanovisko Generálneho presbyterstva Evanjelickej cirkvi augsburského vyznania na Slovensku k eutanázii.” 2009. Dostęp: 2018.10.06. http://www.ecav.sk/?p=Aktual//stanovisko_generalneho_presbyterstva__evanjelickej_cirkvi_augsburskeho_vyznania_na_slovensku_k_eutanazii.

„Vyhlásenie o manželstve a rodine prijaté Synodou Evanjelickej cirkvi augsburského vyznania na Slovensku.” 2013. Dostęp: 2018.10.06. http://www.ecav.sk/files/user/vyhlasenie_o_rodine.pdf.

1.3. Dokumenty wspólne

Matierialy k Týždňu modlitieb za jednotu kresťanov: U teba je prameň života (Žalm 36, 5–10). 2002. Bratislava: Konferencia biskupov Slovenska, Ekumenická rada cirkví v SR.

„Spoločné vyhlásenie k problému eutanázie.” 2000. Dostęp: 2018.09.24. <https://www.kbs.sk/obsah/sekcia/h/>

dokumenty-a-vyhlasenia/p/ekumenicke-dokumenty/c/spolcne-vyhlasenie-k-problemu-eutanazie.

„Stanovisko k problému klonovania človeka.” 2001. Dostup: 2018.09.24.

<https://www.kbs.sk/obsah/sekcia/h/dokumenty-a-vyhlasenia/p/ekumenicke-dokumenty/c/stanovisko-k-problemu-klonovania-cloveka>.

„Výzva ko Týždňu modlitieb za jednotu kresťanov.” 2002. Bratislava:

Konferencia biskupov Slovenska, Ekumenická rada cirkví v SR.

Dostup: 2018.10.18. <https://www.kbs.sk/obsah/sekcia/h/dokumenty-a-vyhlasenia/p/ekumenicke-dokumenty/c/vyzva-k-tyzdnu-modlitieb-za-jednotu-krestanov-2002>.

2. Pozostala literatura

Batka, Ľubomir. 2009. „Je embryo osoba? Učenie o dedičnom hriechu ako východisko pre teologickú antropológiu.” W *Argumentácia v bioetike*, red. Jan Hrkút. 151-170. Ružomberok : Katolícka univerzita.

Batka, Ľubomir. 2015. „Theologická reflexia bioetiky.” *Testimonia Theologica* 7 (2). Dostup: 2018.10.05. https://www.fevth.uniba.sk/fileadmin/ebf/testimonia_theologica/2007/Teologicka_reflexia_bioetiky.pdf.

Batka, Ľubomir. 2015a. „Prirodzený zákon a bioetika z pohľadu evanjelickej etiky.” W *Bioetické výzvy a súčasnosť*, red. Zlatica Plašienková. 147-159. Bratislava: Stimul.

Batka, Ľubomir. 2015b. *Prirodzený zákon a stvoriteľský poriadok v evanjelickej etike*. Bratislava: Univerzita Komenského.

Brzeziński, Mirosław. *W trosce o życie, małżeństwo i rodzinę. Nauczanie Papiesskiej Rady ds. Rodziny w latach 1981–2016*. Lublin: Wydawnictwo KUL.

Calhaz-Jorge, Carlos et al. 2017. „Assisted reproductive technology in Europe, 2013: Results generated from European registers by ESHRE.” *Human Reproduction* 33 (10), 1957-1973.

„Cirkvi a náboženské spoločnosti v roku 2017.” 2017. Dostup: 2018.09.22. http://www.culture.gov.sk/extdoc/7334/CNS_2017.

- „Evanjelická cirkev augsburského vyznania na Slovensku.” 2017. Dostup: 2018.09.22. <http://www.mksr.sk/vdoc/249/evanjelicka-cirkev-augsburskeho-vyznania-23.html>.
- „Gréckokatolícka cirkev na Slovensku.” 2017. Dostup: 2018.09.22. <http://www.culture.gov.sk/vdoc/249/greckokatolicka-cirkev-25.html>.
- Ježek, V. 2003. „Bio-etika a ľudské klonovanie.” *Pravoslávny kaledrár* 2004: 72-76.
- Kašparů, Max. 2008. *Do výšky volím pád*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství.
- Kišš, Igor. 2003. „Antikoncepčia, interrupcia a umelé oplodnenie v zrkadle evanjelickej etiky.” W *Upgrade pre sexuálnu výchovu*, red. Gabriel Bianchi. Bratislava: Veda-. Dostup: 2018.10.07. <http://www.kvsbk.sav.sk/wp-content/uploads/upgrade-sex-vychova/kiss2.htm>.
- Kuzmyk, V. 2010 „Spoločenský a teologický kontext abortu.” W *Pravoslávie a súčasnosť*, red. Ján Husár. 95-110. Gorlice: Diecezjalny Ośrodek Kultury Prawosławnej ELPIS.
- „Reformovaná kresťanská cirkev na Slovensku.” 2017. Dostup: 2018.09.22. <http://www.reformata.sk/mutat//602/>.
- „Rímskokatolícka cirkev v Slovenskej republikę.” 2017. Dostup: 2018.09.22. <http://www.mksr.sk/vdoc/249/rimskokatolicka-cirkev-2b.html>.
- Šak, Štefan. 2005. „Princípy pravoslávnej bioetiky.” W *Bioetika v dimenziách sociálnej prace*, red. Ján Zozulák 114-118. Prešov: Pravoslávna Bohoslovecká Fakulta Prešovskej University v Prešove.
- Šipova, Martina. 2011. „Sociálna otázka interrupcie.” *Pravoslávny biblický zborník 2*: 213-224.
- Šipova, Martina. 2012. „Pohľad Pravoslávnej cirkvi na nenarodený ľudský život.” W *Prawosławie jako czynnik odnowy tradycyjnych wartości chrześcijańskich w Unii Europejskiej*, 216-229. Gorlice: Diecezjalny Ośrodek Kultury Prawosławnej ELPIS. Dostup: 2018.10.17. http://www.okp-elpis.pl/book/open,1803,4,Mi%C4%99dzynarodowa_konferencja_naukowa_%E2%80%9EPRA-

WOS%C5%81AWIE_JAKO_CZYNNIK_ODNOWY_TRADY-
CYJNYCH_WARTO%C5%9ACI_CHRZE%C5%9ACIJA%C5%-
83SKICH_W_UNII_EUROPEJSKIEJ%E2%80%9C_.html.

Step toe, Patrick, I Edwards, Robert. 1978. „Birth after the reimplantation of a human embryo.” *Lancet* 2 (8085): 366.

„Wyniki skuteczności realizatorów Programu Rządowego.” 2016. Dostęp: 2018.09.21. <http://www.nasz-bocian.pl/node/55452>.

Zozul’ák, Ján. 2009. „Kresťanske zimenie bioetiky. Antropologický pohľad.” W *Metodologické a metodické otázky bioetiky súčasnosti*, red. Vasil Gluchman, 245-252. Prešov: Filozofická Fakulta Prešovskej University v Prešove.

Župina, Miroslav. 2012. „Adopcia ako konkrétny prejav lásky k blížnemu.” *Pravoslávny teologický zborník* 38 (23): 45-53.

Župina, Miroslav. 2013a. „Pojmy osoba a dôstojnosť a ich význam v bioetike.” *Acta Patristica* 8. 3-12.

Župina, Miroslav. 2013b. „Význam terminológie v bioetike.” *Pravoslávny teologický zborník* 39 (24): 60-70.

Župina, Miroslav. 2014a. „Kresťanská verzus mechanistická antropológia v kontexte bioetiky.” W *Kresťanská antropológia a jej výzvy v súčasnosti*, 47-55. Prešov: Pravoslávna Bohoslovecká Fakulta Prešovskej University v Prešove.

Župina, Miroslav. 2014b. *Od smrti k životu: teologický a duchovný pohľad na vybrané bioetické otázky*. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej University v Prešove.

CHRZEŚCIJAŃSKA AKADEMIA TEOLOGICZNA
w WARSZAWIE

Rok LX

Zeszyt 4

ROCZNIK TEOLOGICZNY

WARSZAWA 2018

REDAGUJE KOLEGIUM

dr hab. Jakub Sławik, prof. ChAT – redaktor naczelny

dr hab. Jerzy Ostapczuk, prof. ChAT – zastępca redaktora naczelnego

prof. dr hab. Tadeusz J. Zieliński

dr hab. Borys Przedpełski, prof. ChAT

dr hab. Jerzy Sojka – sekretarz redakcji

MIĘDZYNARODOWA RADA NAUKOWA

JE metropolita prof. dr hab. Sawa (Michał Hrycuniak), ChAT

bp prof. dr hab. Wiktor Wysoczański, ChAT

abp prof. dr hab. Jerzy Pańkowski, ChAT

prof. dr hab. Atanolij Aleksiejew, Państwowy Uniwersytet w Petersburgu

prof. dr Marcello Garzaniti, Uniwersytet we Florencji

prof. dr hab. Michael Meyer-Blanck, Uniwersytet w Bonn

prof. dr hab. Antoni Mironowicz, Uniwersytet w Białymstoku

prof. dr hab. Wiesław Przyczyna, Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie

prof. dr hab. Eugeniusz Sakowicz, Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego
w Warszawie

prof. dr hab. Tadeusz Stegner, Uniwersytet Gdański

prof. dr Urs von Arx, Uniwersytet w Bernie

prof. dr hab. Piotr Wilczek, Uniwersytet Warszawski

Skład komputerowy – Łukasz Troc

W związku z wprowadzaniem równoległej publikacji czasopisma w wersji papierowej i elektronicznej Redakcja „Rocznika Teologicznego” informuje, iż wersją pierwotną jest wersja papierowa.

BWHEBB, BWHEBL, BWTRANS [Hebrew]; BWGRKL, BWGRKN, and BWGRKI [Greek]
PostScript® Type 1 and TrueType fonts Copyright ©1994-2013 BibleWorks, LLC.
All rights reserved. These Biblical Greek and Hebrew fonts are used with permission
and are from BibleWorks (www.bibleworks.com)

ISSN 0239-2550

Wydano nakładem

Wydawnictwa Naukowego ChAT

ul. Broniewskiego 48, 01-771 Warszawa, tel. +48 22 635-68-55

Nakład: 100 egz., objętość ark. wyd.: 12,4

Druk: druk-24h.com.pl

ul. Zwycięstwa 10,
15-703 Białystok

SPIS TREŚCI

In Memoriam. Ks. prof. dr hab. Marian Bendza..... 425

ARTYKUŁY

JAKUB ŚLAWIK, *Obcy w tekstach narracyjnych Biblii Hebrajskiej* 427

DOROTEUSZ SAWICKI, *Zarys dziejów Gruzińskiego Kościoła Prawosławnego i Apostolskiego* 461

METROPOLITA SAWA (MICHAŁ HRYCUNIAK),
Święty Duch – piękno, nadzieja..... 491

BORYS PRZEDPELSKI, *Eschatologia w pismach biskupa Franciszka Hodura* 515

ARTUR ALEKSIEJUK, *Zapłodnienie pozaustrojowe w dyskursie teologiczno-bioetycznym Kościołów chrześcijańskich w Słowacji* 567

DARIUSZ KAZIMIEROWICZ, *Donacja i transplantacja narządów z prawosławnego punktu widzenia* 603

TADEUSZ J. ZIELIŃSKI, *Seminaria duchowne, seminaria i szkoły teologiczne nierzymskokatolickie w prawie polskim* 627

MATERIAŁY

BOGUSŁAW MILERSKI, *Wyobrazona wspólnota, czyli o znaczeniu dobra wspólnego i szczególnej misji Akademii* 655

KRONIKA

Wykopaliska w Jerozolimie (ANDRZEJ KLUCZYŃSKI) 661

40-lecie partnerstwa Chrześcijańskiej Akademii Teologicznej i Wydziału Teologii Ewangelickiej Reńskiego Uniwersytetu Fryderyka Wilhelma w Bonn (JERZY SOJKA)..... 665

Inauguracja roku akademickiego 2018/2019 oraz oddanie do użytku i poświęcenie nowego gmachu Chrześcijańskiej Akademii Teologicznej w Warszawie (JERZY BETLEJKO)..... 669

Konferencja „Ks. bp Juliusz Bursche w 100-lecie niepodległej Rzeczypospolitej” (JERZY SOJKA) 675

U honorowanie prof. Michała Pietrzaka Medalem za Zasługi dla ChAT (TADEUSZ J. ZIELIŃSKI)..... 677

Wykaz autorów	681
Recenzenci „Rocznika Teologicznego” w roku 2018.....	682

Contents

In Memoriam. Ks. prof. dr hab. Marian Bendza..... 425

ARTICLES

JAKUB SLAWIK, *The Foreigner in Hebrew Bible Narratives* 427

DOROTEUSZ SAWICKI, *An Outline of the History
of the Georgian Apostolic Autocephalous Orthodox Church*..... 461

METROPOLITA SAWA (MICHAŁ HRYCUNIAK), *The Holy Spirit
– beauty and hope* 491

BORYS PRZEDPELSKI, *Eschatology in the Works
of Bishop Franciszek Hodur*..... 515

ARTUR ALEKSIEJUK, *In vitro fertilization in the theological
and bioethical discourse of the Christian Churches in Slovakia* 567

DARIUSZ KAZIMIEROWICZ, *Organ Donation and Transplantation
from the Orthodox Point of View*..... 603

TADEUSZ J. ZIELIŃSKI, *Non-Roman Catholic Priestly Seminaries,
Theological Seminaries and Schools in the Law of Poland* 627

MATERIALS

BOGUSŁAW MILERSKI, *Imagined community, that is about the importance
of the common good and the special mission of the Academy* 655

CHRONICLE

Excavations in Jerusalem (ANDRZEJ KLUCZYŃSKI)..... 661

*40th anniversary of the partnership of the Christian Theological Academy
and the Faculty of the Evangelical Theology of the University of Bonn*
(JERZY SOJKA)..... 665

*Inauguration of the academic year 2018/2019 and opening and blessing
of the new building of the Christian Theological Academy in Warsaw*
(JERZY BETLEJKO)..... 669

*The conference “Bishop Juliusz Bursche on the 100th anniversary of the
independent Poland”* (JERZY SOJKA) 675

*Honoring prof. Michał Pietrzak with the Medal for Merits for the Christian
Theological Academy* (TADEUSZ J. ZIELIŃSKI)..... 677

List of authors	681
List of reviewers of "Theological Yearbook" in 2018	682

Wykaz autorów

Jakub Sławik, jakubsla@wp.eu, Chrześcijańska Akademia Teologiczna w Warszawie, ul. Broniewskiego 48, 01-771 Warszawa

Doroteusz Sawicki, d.sawicki@chat.edu.pl, Chrześcijańska Akademia Teologiczna w Warszawie, ul. Broniewskiego 48, 01-771 Warszawa

Metropolita Sawa (Michał Hrycuniak), m.hrycuniak@chat.edu.pl, Chrześcijańska Akademia Teologiczna w Warszawie, ul. Broniewskiego 48, 01-771 Warszawa

Borys Przedpełski, b.przedpelski@chat.edu.pl, Chrześcijańska Akademia Teologiczna w Warszawie, ul. Broniewskiego 48, 01-771 Warszawa

Artur Aleksiejuk, a.aleksiejuk@chat.edu.pl, Chrześcijańska Akademia Teologiczna w Warszawie, ul. Broniewskiego 48, 01-771 Warszawa

Dariusz Kazimierowicz, d_kazimierowicz@wp.pl, ul. Dworska 3/18, 15-756 Białystok.

Tadeusz J. Zieliński, tjz@onet.eu, Chrześcijańska Akademia Teologiczna w Warszawie, ul. Broniewskiego 48, 01-771 Warszawa